

ความต้องการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ: ศึกษาเฉพาะชมรมผู้สูงอายุ ในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี

Participating in Social Development Requirement of Elderly: A Study from Pathumthani Elderly Club Only

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิภาส ทองสุทธิ*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับความต้องการการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี 2) เสนอแนวทางการพัฒนากิจกรรมพัฒนาสังคมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีโดยใช้กรอบแนวคิดในการศึกษา ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคล และการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ รูปแบบของการศึกษาเป็นเชิงปริมาณ ส่วนเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลคือ แบบสอบถามจากกลุ่มสมาชิกชมรมผู้สูงอายุในเขตจังหวัดปทุมธานี จำนวน 400 คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) นำเสนอข้อมูลส่วนบุคคลในหมวดหมู่ของตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยของการหาค่าร้อยละ (Percentages)

ผลการศึกษาข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็น เพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 58.5 มีอายุ 70-79 ปี คิดเป็นร้อยละ 48.0 มีสถานภาพสมรส คิดเป็นร้อยละ 62.0 มีการศึกษาระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 48.2 มีอาชีพ เกษตรกรรม/รับจ้าง/ค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 43.5 มีรายได้ ต่อเดือนระหว่าง 5,000-10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 45.2 มีลักษณะการอยู่อาศัยกับบุตรหลาน คิดเป็นร้อยละ 64.5 มีภาวะสุขภาพปัจจุบัน ไม่แข็งแรง/มีปัญหาสุขภาพ/มีโรคประจำตัว คิดเป็นร้อยละ 61.0 มีความชำนาญพิเศษ เป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเฉพาะด้านและไม่ได้ถ่ายทอดให้กับผู้อื่นหรือบุคคลรุ่นลูกหลาน คิดเป็นร้อยละ 73.5 มีการขึ้นทะเบียนคลังปัญญาผู้สูงอายุ ที่ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนคลังปัญญาผู้สูงอายุของจังหวัดในสาขาที่มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา คิดเป็นร้อยละ 70.2

ผลการศึกษาระดับความต้องการมีส่วนร่วม

*รองอธิการบดี ฝ่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยปทุมธานี

ในกิจกรรมการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุในชมรมสูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี พบว่า ด้านกระบวนการมีส่วนร่วม (ร้อยละ 41.2) ด้านรูปแบบการมีส่วนร่วม (ร้อยละ 57.2) ด้านประเภทกิจกรรมที่เข้าร่วม (ร้อยละ 44.7) ด้านลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรม (ร้อยละ 41.0)

คำสำคัญ: ความต้องการมีส่วนร่วม การพัฒนาสังคม ผู้สูงอายุ

Abstract

The purposes of this research were to 1) evaluated participating in social development requirement of elderly study from Pathumthani Elderly Club Only. 2) present model of social development of elderly study from Pathumthani Elderly. By quantitative research, questionnaire were tool to gathering data 400 respondent from Pathumthani Elderly Club. The analysis was conducted by computer software, statistical treatments by program computer namely: frequency, percentage, mean, standard deviation, ranking, and multi regression research found that.

The majority of respondents were (58.5%), their age 70 - 79 year old (48.0%), their married status married (62.0%), education attend primary school (48.2%), occupation framer/employee/merchandise (43.5%) income per month 5,000 - 10,000 Baht (45.2%), stayed with their child (64.5%), not healthy/underlying decease/ problem in health (61.0%), had Experian but not transfer to their council and other (73.5%) and not to register in elderly wisdom bank (70.2%).

Finding indicated that all area of social development equipment studies with high significance level, and found that process area (41.2%), pattern area (57.2%), type area (44.7%), and characteristic were high level (41.0%)

Keywords: Requirement in Participating, Development of Elder in Social

บทนำ

องค์การสหประชาชาติได้ประเมินสถานการณ์ว่าปี พ.ศ.2544-2643 (2001-2100) จะเป็นศตวรรษแห่งผู้สูงอายุหมายถึงการมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรรวมทั่วโลกและมีแนวโน้มว่าประชากรผู้สูงอายุเหล่านี้จะมีฐานะยากจนซึ่งเป็นประเด็นท้าทายทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจที่แต่ละประเทศจะต้องมีแผนรองรับ สำหรับประเทศไทยสำนักงานสถิติแห่งชาติระบุว่าประเทศไทยได้ถูกจัดให้เป็นประเทศที่อยู่ในสังคมผู้สูงอายุมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 กล่าวคือ ในขณะนั้นประเทศไทยมีประชากรผู้สูงอายุร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งหมดซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้พยากรณ์โครงสร้างประชากรไทยกำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุว่า “ประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุถึง 1 ใน 4 ของประชากรและเป็นสังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์แบบภายในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2551 - 2571 สัดส่วนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปจะเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 11.1 เป็นร้อยละ 23.5 หรือ 1 ใน 4 ของประชากรทั้งประเทศ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุในสังคมไทย อันมีสาเหตุหลักเนื่องมาจากการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการเพิ่มจำนวนและสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุและส่งผลกระทบต่อสังคมและระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรของประเทศ ในอนาคตหากไม่มีนโยบายหรือแผนปฏิบัติการที่เหมาะสมรองรับ

อาจส่งผลกระทบต่อหลายมิติ ประเด็นที่เด่นชัดคือ จำนวนประชากรวัยแรงงานที่ลดลงจะมีผลต่อผลผลิตรวมของประเทศ ในขณะที่การจัดสรรทรัพยากรเพื่อผู้สูงอายุของประเทศเพิ่มขึ้นผลกระทบต่อการจัดการด้านสังคมคือการพึ่งพิงสมาชิกในครอบครัวที่สูงขึ้น อันเนื่องมาจากภาวะถดถอยทางกายภาพของผู้สูงอายุ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างต่อเนื่องในระยะยาว การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุจึงเป็นความท้าทายที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และที่ผ่านมารัฐได้ตระหนักถึงความสำคัญโดยได้กำหนดแผนผู้สูงอายุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติและในทางปฏิบัติตามภาระงานของหน่วยงานภาครัฐได้เปลี่ยนนโยบายและยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติเพื่อสนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุอย่างไรก็ตาม การปฏิบัติตามนโยบายและแผนต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ยังไม่สามารถบรรลุผลอย่างชัดเจนในการเตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุ เนื่องมาจากข้อจำกัดและเงื่อนไขของกลไกการขับเคลื่อนที่ไม่เอื้อต่อการกิจกรรมทั้งขาดการบูรณาการนำองค์ความรู้ทางวิชาการมาเพื่อชี้นำทางการปฏิบัติที่เหมาะสม ประกอบกับปัจจุบันสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้มีผลกระทบต่อผู้สูงอายุเป็นวงกว้างทั้งผู้สูงอายุที่มีถิ่นอาศัยในเขตเมืองและชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดปทุมธานีซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษเป็นเมืองบริวารมีอาณาเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร จึงมีโครงสร้างผสมผสานทั้งสังคมเมืองย่านที่อยู่อาศัย นิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ซับซ้อนขณะเดียวกันบางพื้นที่ยังมีรูปแบบสังคมชนบทเกษตรกรรมวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยระหว่างเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องในชุมชนเดียวกันอยู่นอกจากนี้ลักษณะประชากรมีทั้งเป็นคนพื้นเพดั้งเดิมและอพยพมาจากต่างถิ่นเพื่อทำงานในภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ทำให้ปทุมธานีกลายเป็นจังหวัดที่ซึ่งมีประชากรหนาแน่นทั้งประชากรตามทะเบียนราษฎรและประชากร

แฝงที่มีจำนวนสูงเกินหนึ่งล้านคนขึ้นไปจึง จากลักษณะโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมซึ่งส่งผลถึงลักษณะทางประชากรศาสตร์ดังกล่าวของปทุมธานีทำให้เป็นที่น่าสนใจศึกษาในประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเกี่ยวกับประชากรผู้สูงอายุที่กระจายตัวอยู่ในจังหวัด

จากสถิติทำเนียบองค์กรผู้สูงอายุภาคกลาง พ.ศ.2553 ของสำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, 2553) ในจังหวัดปทุมธานีมีชมรมผู้สูงอายุกระจายตัวอยู่ทั่วจังหวัดกว่า 100 ชมรม ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุและความเข้มแข็งของชุมชนที่มีการรวมตัวจัดตั้งองค์กรขึ้นภายในชุมชน นับเป็นการแบ่งเบาภาระหน่วยงานรัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ถือเป็นการทำงานเชิงรุกจากล่างสู่บน นับเป็นมิติใหม่ของการพัฒนาสังคมผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานจะประสบผลสำเร็จไม่ได้หากทุกฝ่ายขาดความร่วมมือและมีส่วนร่วมคิดร่วมทำทุกภาคส่วนจะต้องมีการเตรียมการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโอกาสรับฟังเสียงสะท้อนจากประชากรกลุ่มสูงอายุเองซึ่งถือเป็นกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาที่นับวันจะเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้นในสังคม ตามการคาดการณ์ประชากรผู้สูงอายุข้างต้นว่ามีความคิดเห็นและความรู้สึกละเอียดอ่อนนโยบายและการปฏิบัติทั้งจากหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนก็จะนำไปสู่การทำงานที่มีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้สูงอายุเป็นประชากรที่มีคุณภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนากิจกรรมพัฒนา

สังคมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อหาความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี แบบของการวิจัยคือการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้จำนวน 388.52 ตัวอย่าง ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบความน่าจะเป็น (Probability Sampling) กล่าวคือ แต่ละหน่วยที่ถูกเลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่างจะมีโอกาสที่แต่ละพื้นที่ของประชากรจะถูกเลือกอย่างเท่ากัน และใช้การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) ควบคุมกันไปด้วย อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยจึงได้เพิ่มจำนวนกลุ่มตัวอย่างเป็น 400 ตัวอย่าง ซึ่งเป็นไปตามหลักการคำนวณประชากรและการสุ่มตัวอย่างและลดความคลาดเคลื่อนจากกลุ่มตัวอย่างให้น้อยที่สุด (สุรินทร์ นิยมามงกูร, 2546)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ นำเสนอข้อมูลส่วนบุคคลในหมวดหมู่ของตัวแปรอิสระ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยของการหาค่าร้อยละ (Percentages) ส่วนตัวแปรตาม ใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่อเปรียบเทียบดูการกระจายของข้อมูล และวิธีการวิเคราะห์ถดถอยพหุแบบ (Enter Multiple Regression Analysis) เพื่อการพยากรณ์การพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ

สรุปผลการวิจัย

ข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 58.5 มีอายุ 70-79 ปี คิดเป็นร้อยละ 48.0 มีสถานภาพสมรสคิดเป็นร้อยละ 62.0 มีการ

ศึกษาระดับประถมศึกษาคิดเป็นร้อยละ 48.2 มีอาชีพเกษตรกร/รับจ้าง/ค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 43.5 มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 5,000-10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 45.2 มีลักษณะการอยู่อาศัยกับบุตรหลาน คิดเป็นร้อยละ 64.5 มีภาวะสุขภาพปัจจุบัน ไม่แข็งแรง/มีปัญหาสุขภาพ/มีโรคประจำตัว คิดเป็นร้อยละ 61.0 มีความชำนาญพิเศษ เป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเฉพาะด้านและไม่ได้ถ่ายทอดให้กับผู้อื่นหรือบุคคลรุ่นลูกหลาน คิดเป็นร้อยละ 73.5 มีการขึ้นทะเบียนคนพิการผู้สูงอายุที่ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนคนพิการผู้สูงอายุของจังหวัดในสาขาที่มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา คิดเป็นร้อยละ 70.2

ระดับความต้องการการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับความต้องการการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี 2) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี 3) เสนอแนวทางการพัฒนากิจกรรมพัฒนาสังคมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี โดยใช้กรอบแนวคิดในการศึกษา ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคล และการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ รูปแบบของการศึกษาเป็นเชิงปริมาณ ส่วนเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลคือแบบสอบถามจากกลุ่มสมาชิกชมรมผู้สูงอายุในเขตจังหวัดปทุมธานี จำนวน 400 คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) นำเสนอข้อมูลส่วนบุคคลในหมวดหมู่ของตัวแปรอิสระ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยของการหาค่าร้อยละ (Percentages) ส่วนตัวแปรตาม ใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่อเปรียบเทียบดูการกระจายของข้อมูล และวิธีการวิเคราะห์ถดถอย

พหุแบบ (Enter Multiple Regression Analysis) เพื่อการพยากรณ์การพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ

ผลการศึกษาข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 58.5 มีอายุ 70-79 ปี คิดเป็นร้อยละ 48.0 มีสถานภาพสมรส คิดเป็นร้อยละ 62.0 มีการศึกษาระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 48.2 มีอาชีพ เกษตรกรรม/รับจ้าง/ค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 43.5 มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 5,000-10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 45.2 มีลักษณะการอยู่อาศัยกับบุตรหลาน คิดเป็นร้อยละ 64.5 มีภาวะสุขภาพปัจจุบัน ไม่แข็งแรง/มีปัญหาสุขภาพ/มีโรคประจำตัว คิดเป็นร้อยละ 61.0 มีความชำนาญพิเศษ เป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเฉพาะด้านและไม่ได้ถ่ายทอดให้กับผู้อื่นหรือบุคคลรุ่นลูกหลาน คิดเป็นร้อยละ 73.5 มีการขึ้นทะเบียนคลังปัญญาผู้สูงอายุ ที่ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนคลังปัญญาผู้สูงอายุของจังหวัดในสาขาที่มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา คิดเป็นร้อยละ 70.2

ผลการศึกษาระดับความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุในชมรมสูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี พบว่า ด้านกระบวนการมีส่วนร่วมมีระดับความต้องการมากที่สุดข้อ 6 มีส่วนร่วมรับผิดชอบในผลกระทบหรือผลเสียที่เกิดจากการดำเนินงาน มีระดับความต้องการมากกว่าระดับอื่น ๆ (ร้อยละ 41.2) ด้านรูปแบบการมีส่วนร่วม มีระดับความต้องการมาก อยู่ในข้อ 2 ศาสนาและประเพณี ได้แก่ การปฏิบัติธรรม ทำบุญจัดงานประเพณี ฯลฯ มีระดับความต้องการมากที่สุดกว่าระดับอื่น ๆ (ร้อยละ 57.2) ด้านประเภทกิจกรรมที่เข้าร่วมมีระดับความต้องการมาก อยู่ในข้อ 2 เป็นสมาชิกเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ แต่ไม่ต้องการมีตำแหน่งใด ๆ มีความต้องการมากที่สุดกว่าระดับอื่น ๆ (ร้อยละ 44.7) ด้านลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรม มีระดับความต้องการมาก ในข้อ 3 การเป็นที่ปรึกษา/ผู้ทรงคุณวุฒิและการเป็นวิทยากรให้ความรู้/ถ่ายทอดภูมิปัญญา/การเป็นองค์ปาฐกมีระดับความ

ต้องการมากกว่าระดับอื่น ๆ (ร้อยละ 41.0)

อภิปรายผล

1. เพื่อศึกษาระดับความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุในชมรมสูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี

ระดับความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุในชมรมสูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ในภาพรวมมีระดับความต้องการมากอย่างมีนัยสำคัญและหากพิจารณารายด้าน พบว่า ด้ายกระบวนการมีส่วนร่วมมีระดับความต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ (Cohen and Uphoff, 1980) ซึ่งได้อธิบายถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่ามี ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา (Analysis) (2) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Decision Making) (3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา (Implementation) (4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ (Benefits) (5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) (ทัศนีย์ ไทยาภิรมย์, 2526) ที่ได้แบ่งขั้นตอนหรือกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ (1) ร่วมคิด: สภาพปัญหาที่มีอยู่ และสาเหตุปัญหา (2) ร่วมวางแผน: วิเคราะห์สาเหตุ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาพิจารณาทางเลือก (3) ร่วมดำเนินการ: ดำเนินงานตามโครงการและแผนกำหนดโครงการและแผนงาน (4) ร่วมติดตามประเมินผล: ประเมินผลความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นระยะ ๆ และแก้ไข (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2527) ซึ่งกล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา (2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม (3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน (4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน (ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2527) กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องให้บรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้

8 ประการ คือ (1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กร (2) ร่วมคิดหรือสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาขององค์กรหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรหรือสนองความต้องการขององค์กร (3) ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดหรือแก้ไขและสนองความต้องการขององค์กร (4) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม (5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (6) ร่วมการลงทุนโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน (7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ร่วมควบคุม ติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำไว้ทั้งภาครัฐและเอกชน ให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดไป (อคิน ระพีพัฒน์, 2527) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนออกเป็น 4 ขั้นตอนคือ (1) การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข (2) การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา (3) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนา (4) การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา ในด้านประเภทกิจกรรมที่เข้าร่วมซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับการที่ชุมชนจะตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมกันในงานเพื่อส่วนรวมของชุมชน และร่วมรับผิดชอบในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งระบบนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในของบุคคล ซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภายนอก ซึ่งเป็นไปตามการศึกษาของ (Cohen and Uphoff, 1977) ที่เสนอว่าบุคคล 4 ฝ่ายมีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบทประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัยหลายปัจจัยที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ได้แก่ (1) อายุและเพศ (2) สถานภาพ

ในครอบครัว (3) ระดับการศึกษา (4) สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ศาสนา (5) อาชีพ (6) รายได้ และทรัพย์สิน (7) ระยะเวลาในท้องถิ่น และระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ (8) ที่ดินถือครองและสถานภาพแรงงาน (หัตถดาว บุญปาล, 2530) ที่ได้วิเคราะห์ถึงลักษณะการมีส่วนร่วมทางสังคมของชุมชนของบุคคลนั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องคือ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางอาชีพ และที่อยู่อาศัย โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจตกต่ำจะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนน้อยกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูง นอกจากนั้นแล้วได้มีการระบุถึงแหล่งอำนาจและการตัดสินใจในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน 13 ตัวแปร ซึ่งจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านคือ ด้านการศึกษาและการเงิน เป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม แหล่งอำนาจทั้งสองชนิดนี้ ถ้าผู้ใดได้ครอบครองหรือมีไว้ ก็จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในชุมชน โดยเฉพาะในการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน นอกจากฐานะทางเศรษฐกิจและระดับการศึกษาแล้ว คุณลักษณะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิสัย ประเพณีในชุมชน ก็อาจมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเช่นเดียวกัน และยังสอดคล้องกับรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวคิดของ องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1981) ซึ่งได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเองซึ่งเป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันขึ้นเองเพื่อแก้ไขปัญหากลุ่มของตนเอง โดยเน้นการกระทำที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งมีรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย (2) การมีส่วนร่วมแบบชักนำ ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา (3) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาล ภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรงรูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผล

ทันที แต่จะไม่ได้รับผลประโยชน์และจะมีผลเสียคือ ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด (สมลักษณ์ ไชยเสรีฐ, 2549) ได้แบ่งแนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 3 ด้านหลักคือ ด้านประชาชน (Public) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) และด้านภาครัฐ โดยการมีส่วนร่วม (Participation) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ในการดำเนินการพัฒนา ช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการยอมรับและก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย (สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต, 2548) ผู้สูงอายุบางกลุ่มยังคงเป็นผู้ที่มีศักยภาพ และยังสามารถแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การที่ผู้สูงอายุได้มีการใช้ศักยภาพของตนเองอย่างหลากหลายในด้านต่าง ๆ นั้น ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวผู้สูงอายุเองและต่อชุมชนควบคู่กันไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุยังคงเป็นผู้ที่มีศักยภาพที่จะทำคุณประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม โดยจะเป็นการก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีและคุณค่าของตัวผู้สูงอายุเอง ซึ่งอาจมีการรวมกลุ่มของสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุด้วยกัน และมีการทำกิจกรรมร่วมกัน อาทิ การช่วยเหลือสมาชิก ช่วยเหลือชุมชน ตลอดจนการร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมการร่วมกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ

2. ได้แนวทางการพัฒนากิจกรรมพัฒนาสังคมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี

สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการผู้สูงอายุในระดับท้องถิ่นได้เป็นแนวทางการพัฒนากิจกรรมพัฒนาสังคมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีทั้ง 4 ด้านนั้นได้สอดคล้องกับ (Cohen and Uphoff, 1980) ซึ่งได้อธิบายถึงขั้นตอนของ

การมีส่วนร่วมของประชาชนว่า (1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา (Analysis) (2) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Decision Making)(3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา (Implementation) (4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ (Benefits) (5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ยังสอดคล้องตามการศึกษาของนักวิจัยหลายท่านดังนี้ (ทัศนีย์ ไทยาภิรมย์, 2526) ที่ได้แบ่งขั้นตอนหรือกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 4 ขั้นตอน (1) ร่วมคิด: สภาพปัญหาที่มีอยู่ และสาเหตุปัญหา (2) ร่วมวางแผน: วิเคราะห์สาเหตุ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาพิจารณาทางเลือก (3) ร่วมดำเนินการ: ดำเนินงานตามโครงการและแผนกำหนดโครงการและแผนงาน (4) ร่วมติดตามประเมินผล: ประเมินผลความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นระยะ ๆ และแก้ไข (Stone, R.N., 1984) แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนไปสัมพันธ์กับเรื่อง การสร้างประชาธิปไตยทางการเมือง หรือมีฉะนั้นก็เอาไปเกี่ยวพันกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือการเติบโตตามคำว่า “พัฒนา” ขึ้นมา หรือที่ใช้กันบ่อย ๆ คือ ในแง่ที่รัฐบาลจะเข้าไปกับสภาพของการ “มีส่วนร่วม” ที่รัฐบาลใช้ซึ่งสอดคล้องกับ (คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546) ได้กล่าวถึงการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุขที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก ส่งผลให้อัตราการเกิดลดลง ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้นและสัดส่วนของผู้สูงอายุมีมากขึ้นตามไปด้วยสถานการณ์ของประเทศไทยก็ดำเนินไปเช่นเดียวกับนานาประเทศ กล่าวคือ การดำเนินนโยบายด้านประชากรและการวางแผนครอบครัวที่ประสบผลสำเร็จ ตลอดจนความก้าวหน้าในการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้คนไทยมีสุขภาพดี มีอายุยืนยาวขึ้น และมีโอกาสได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น มีความรู้และทักษะในการป้องกันและดูแลสุขภาพ ตลอดจนการวางแผนครอบครัวที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งผลสำเร็จดังกล่าวทำให้ภาวะเจริญพันธุ์และอัตราการเกิดมีแนวโน้มลดลง จนเกิด

การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากร โดยประชากรที่อยู่ในวัยสูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ในขณะที่ประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง สอดคล้องกับข้อมูลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ.2542-2559 ของคณะทำงานคาดประมาณประชากร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรีที่คาดประมาณว่า ประชากรในวัยสูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องภาพรวมการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้อาณัติ “การดูแลและสวัสดิการผู้สูงอายุ” ในห้วงเวลาที่ผ่านมา โดยเทียบเคียงกับยุทธศาสตร์ เป้าหมายและตัวชี้วัดต่าง ๆ ภายใต้อาณัติผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564) ซึ่งพบว่า การดำเนินงานส่วนใหญ่มีสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมผู้สูงอายุ และยุทธศาสตร์ที่ 3 ระบบความคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ อาจกล่าวได้ว่าการดำเนินงานในส่วนของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุและองค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุ นับว่ามีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอโดยมีลักษณะของขอบเขตกิจกรรมที่กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม พิจารณาได้จากจำนวนที่เพิ่มขึ้นในรอบปีที่ผ่านมาขององค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุในรูปของกลุ่ม ชมรมในพื้นที่ทั่วประเทศ ภายใต้อาณัติสนับสนุนของกรมอนามัยและสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยฯ ควบคู่ไปกับการให้ความสนับสนุนทางด้านเทคนิค วิชาการและทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ จากภาคราชการผ่านทางกลไกการบริหารจัดการของกลุ่มองค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุ ก็มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งในเรื่องของการสนับสนุนข้อมูลและสื่อความรู้ด้านการดูแลสุขภาพ การออกกำลังกาย โภชนาการ สุขศึกษา ตลอดจนให้การสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และศาสนาประเพณี ฯลฯ ในขณะที่การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและปลอดภัยก็กำลังเป็นประเด็นที่อยู่ในกระแสความสนใจและความตระหนักของหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะ

หน่วยงานภาคราชการที่มีบทบาทหน้าที่และภารกิจเกี่ยวข้องโดยตรงกับผู้สูงอายุ พิจารณาได้จากการมีส่วนร่วมและการประสานความร่วมมือในการช่วยรณรงค์ เผยแพร่และร่วมกระตุ้นให้มีกิจกรรมการให้ความรู้และสร้างแรงจูงใจให้มีการปรับปรุงอาคารสถานที่สาธารณะที่ให้บริการแก่ประชาชน ทั้งอาคารสถานที่ของส่วนราชการ เอกชน รวมทั้งภาคธุรกิจ เพื่อให้มีการดำเนินการปรับปรุงหรือจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เหมาะสมและปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ในภาพรวมพบว่าระดับความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ ศึกษาเฉพาะชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีนั้นอยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้นเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุให้มากขึ้น ทางภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรให้ความสำคัญในการส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ริเริ่มโครงการใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ ซึ่งจากผลของการวิจัย ผู้วิจัยขอเสนอ กิจกรรมหรือโครงการ ดังนี้

1. จัดกิจกรรมทางด้านศาสนาและประเพณีในวันสำคัญต่าง ๆ อาทิ การปฏิบัติธรรม การสวดมนต์ข้ามปี ทำบุญตักบาตร จัดงานตามประเพณี ฯลฯ
2. ทำโครงการส่งเสริมอาชีพและรายได้ ที่ผู้สูงอายุสามารถมีส่วนร่วมได้ อาทิ การประดิษฐ์ดอกไม้ นวดเพื่อสุขภาพ ทำอาหาร ทำผลิตภัณฑ์แปรรูปต่าง ๆ ฯลฯ
3. ทำโครงการหรือจัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาตนเองสำหรับผู้สูงอายุ อาทิ จัดการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางในการนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้ในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. การศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนา กิจกรรมที่หลากหลายสำหรับผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ
2. การศึกษากลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายและ

สร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกของชมรมผู้สูงอายุ

3. การศึกษาแนวทางการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในวุฒิสภาธนาคารออมสิน และการสนับสนุนให้วุฒิสภาธนาคารออมสินทำหน้าที่เป็นคลังปัญญาของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- คณะแพทยศาสตร์ (2546). **พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2527). **การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท ในการบริหารงานพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- หัตตาว บุญपाल. (2530). **ปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนในเขตพื้นที่ ตำบลสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทัศนีย์ ไทยาภิรมย์. (กรกฎาคม-สิงหาคม, 2526). “**การพัฒนาชุมชน : วิธีการระดมการมีส่วนร่วมของชุมชน**”. นิตยสารกรมประชาสัมพันธ์.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: คัดดีโสภณการพิมพ์.
- สมลักษณ์ ไชยเสรีฐ. (2549). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุรินทร์ นิยมมางกูร. (2546). **เทคนิคการสุ่มตัวอย่าง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). (ร่าง) **กรอบแนวคิดและประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ**. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ประเทศไทยกับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ” วันที่ 7 มิถุนายน 2548.
- สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2553). **รายงานผลการประชุมเชิงปฏิบัติการการติดตามผลการดำเนินงานตามผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564)** สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2547.
- อकिन ริฟิตัน. (2527). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: คัดดีโสภณการพิมพ์.
- Cohen, J.M. and N.T. Uphoff. (1977). **Rural Participation: Concepts and Measures for Project Design, Implementation and Evaluation**. In Rural Development Monograph No.2 The Rural Development Committee Center for International Studies, Cornell University, January.
- _____. (1980). **Participation's Place in Rural Development Seeking Clarity Through Specificity**. New York: Cornell University Press.
- Stone, R.N. (1984). **The marketing characteristics of involvement**. In: Kinnear, T.C. (Ed.), *Advances in Consumer Research* 11, Provo UT: Association for Consumer Research, pp. 210-215.
- United Nation. (1981). **Development of international economic and social affairs: Popular participation as a strategy for promoting community level action and national development report of the meeting or the ad hoc group of experts held at UN**. Midquarter from May 22-26, New York: United Nation.